

ROTA-STRAUSS-WAGNER

'Liebestod', letterlijk vertaald 'liefdesdood', is een vaak terugkerend thema in de kunst, literatuur en muziek. Het begrip staat voor een eeuwige liefde die de dood en het aardse bestaan overstijgt. Voor een allesverterende, onmogelijke passie tussen twee geliefden, die pas vervuld kan worden in en na de dood van beide minnaars. Het best bekende voorbeeld is ongetwijfeld Shakespeares tragedie *Romeo and Julia*. Ook Richard Wagner verklankte dit universele en tijdloze thema in zijn opera *Tristan und Isolde*, naar de Middeleeuwse mythe over Isolde, die voor de ultieme liefde haar Tristan de dood in volgt. De slotaria uit de opera is van een onwaarschijnlijke schoonheid, Wagners ode aan de liefde en de dood.

Een fatale afloop is wat de muzikale liefdesverhalen in dit programma met elkaar verbindt. In Camille Saint-Saëns' versie van *Samson et Dalila* leidt een bedrieglijke liefde tot een dramatisch einde. Richard Strauss zorgt dan weer voor adembenemende openingsmaten in het symfonisch gedicht *Don Juan*, waarin hij het complexe portret schetst van een passionele romanticus en rokkenjager. Ook deze minnaar blijft na talloze flirts en relaties gebroken en alleen achter.

Net zoals Strauss' indrukwekkende orkestwerk als een film afspeelt, versmelten klank en beeld in de muziek van Nino Rota. De componist werd onder andere bekend om zijn weergaloze muziek voor de films van Fellini, waarvan de melodieën ook terugkeren in zijn concertwerken. In zijn score voor de tragikomedie *La Strada* weerklinkt zowel een lach als een traan.

De kracht van de verleiding

In de loop van de 19de eeuw leidde een fascinatie voor het mysterieuze, kleurrijke en sensuele van vreemde culturen tot een nieuwe kunststroming: die van het oriëntalisme. Een beroemd voorbeeld is de dichtbundel *Les Orientales* uit 1829 van Victor Hugo. De 41 gedichten verbeelden scènes uit de Griekse onafhankelijkheidsoorlog tegen het Ottomaanse Rijk en weerspiegelen ook de neerbuigende en stereotiepe manier waarop het westen naar oostelijke culturen kijkt. Ook Saint-Saëns (1835-1921) liet zich door de oosterse cultuur beïnvloeden. In de winter ruilde hij het sombere Parijs maar al te graag in voor het milde klimaat van Egypte of Algerije. Reizen die hem inspireerden tot exotisch getinte werken zoals zijn *Vijfde 'Egyptische' Pianoconcerto* en de opera *Samson et Dalila*.

Het libretto voor die opera is van de hand van bevriende dichter Ferdinand Lemaire. Hij baseerde zich op Voltaires bewerking van het gelijknamige Bijbelse fragment uit het Oude Testament. Het verhaal situeert zich in de 12de Eeuw voor Christus, in Palestina, waar de heldhaftige Samson de opstand van de Hebreërs tegen de Filistijnen leidt. Samson beschikt over een bovenmenselijke kracht, maar heeft één zwakke plek: hij kan niet weerstaan aan vrouwelijke charmes. Dalila, een priesteres uit het vijandige kamp, maakt hier handig gebruik van en ontfutselt zo het geheim achter zijn kracht. In de gevangenis bidt Samson om vergiffenis en toont zich bereid zijn leven op te offeren voor de bevrijding van zijn volk. Wanneer hij tijdens een groot overwinningsbacchanaal bespot wordt

door Dalila en de Filistijnen, wordt zijn wens verhoord: hij laat de tempel instorten en sleurt zo alle aanwezigen met hem de dood in.

Het conflict tussen Samson en Dalila, en tegelijk dat tussen de westerse en oosterse cultuur, krijgt in de muziek van Saint-Saens uitdrukking in het gebruik van een apart instrumentarium en karakteristieke thema's – van sensuele melodieën tot exotische dansen. Hoogtepunt is de *Bachannale* uit de slotact, een wilde dans waarin Delila haar vrouwelijkheid inzet om Samson te misleiden. Het stuk opent met een verleidelijke improvisatorische melodie, en mondt uit in een extatische dans.

Eeuwige romantiek

Zo'n tien jaar na de première van Saint-Saens' *Samson et Dalila* voltooide Strauss (1864-1949) zijn eerste symfonisch gedicht *Don Juan* (1888), naar een gedicht van Nikolaus Lenau. Strauss bouwde daarmee het genre van het symfonisch gedicht uit tot een op zichzelf staand genre, dat geen externe tekst of uitleg meer behoeft. Vernieuwend aan Strauss' aanpak was onder andere de overkoepelende dramatische spanningsboog en organische structuur, die zich ontvouwt naarmate het verhaal zich ontspint.

Dankzij het overweldigende succes van *Don Juan* veroverde Strauss een vaste plaats op internationale concertprogramma's. De protagonist is Don Juan, een vrijdenker die aanvankelijk voldoening vindt in het veroveren van vrouwenharten, maar stilaan pessimistisch wordt omdat zijn jachtpartijen gaan vervelen. De romanticus verlangt naar een meerwaarde, en worstelt met een inwendig conflict dat hem ten slotte doet hunkeren naar een allesbevrijdende dood.

Strauss vangt zijn compositie aan met een karakterschets van de held: na een stormachtige opening met opeenvolgende rusteloze thema's, klinkt het glansrijke Don Juan thema. In de volgende passage gaat dit heroïsch motief de confrontatie aan met drie karakteristieke liefdesthema's – de vurige toegewijde liefde, de passionele liefde en de sentimentele liefde. Deze ontwikkelen zich in een continue melodische lijn totdat de klarinet de dood aankondigt.

Strauss bewees met *Don Juan* zijn meesterlijk inlevingsvermogen in de rokkenjager. De componist zou dit te danken hebben aan de ontmoeting met zijn toekomstige vrouw, die plaatsvond tijdens de voltooiing van het werk. Strauss bleef daarentegen wel trouw aan zijn geliefde.

Tragische liefde

Even tragisch eindigt *La Strada* (1954), de vierde langspeelfilm van Federico Fellini (1920-1993), en de derde samenwerking tussen Nino Rota (1911-1979) en de Italiaanse regisseur. Beide heren ontmoetten elkaar begin jaren '50 in Cinecittà, één van de grootste studio's voor Europese films. Rota maakte al meteen indruk op Fellini: "Net buiten Cinecittà merkte ik een grappige, kleine man die op de foute plek op de tram stond te wachten. Hij leek zich nergens iets van aan te trekken. Ik voelde me verplicht met hem te wachten. Ik was er zeker van dat de tram op zijn vaste plek zou stoppen en we zouden moeten rennen, en hij leek er even zeker van dat hij zou stoppen waar hij stond. Tot mijn verbazing hield de tram vlak voor ons halt."

Die eerste ontmoeting vormde het begin van een lange, hechte samenwerking: tussen 1952 en 1979 verzorgde Rota alle films van Fellini van een gepaste soundtrack. Zijn invloed op Fellini's visie en praktijk was enorm en ging zelfs zo ver dat Fellini vaak scènes filmde nadat Rota de muziek al had gecomponeerd. Dat de roadmovie over de kermisartiest Zampano en zijn hulpje Gelsomina bekroond werd met een Oscar voor beste buitenlandse film, is niet verbazend. Het tragikomische verhaal en de muziek – nu eens ludiek, dan weer droevig – lijken met elkaar te versmelten. Fellini en Rota tilden het filmgenre zo tot een hoger niveau en bemachtigden hun plek in de spotlights. In 1966 arrangeerde Rota de score tot een balletsuite voor orkest.

Toelichting door Aurélie Walschaert

Pure emoties

Bij Nino Rota denken velen spontaan aan de legendarische zwart-wit films van Fellini, zoals La Strada of La Dolce Vita, of kaskrakers als The Godfather en Romeo and Juliet. Stuk voor stuk fantastische films, die versterkt werden door de muzikale vertaling van Nino Rota. Als geen ander kon hij de beelden begeleiden met nostalgische melodieën en opzweepende ritmes.

Hierdoor werd Rota beroemd bij het grote publiek, maar als wonderkind schreef hij op elfjarige leeftijd al een volwaardig oratorium. Er volgden talloze andere klassieke werken, zoals opera's, balletten, concerto's en kamermuziek ... de meesten zijn minder bekend, maar absoluut de moeite waard.

Zo zijn de werken die hij voor harp schreef echte pareltjes, of het nu het concerto is, de sonate voor fluit en harp, of zijn Sarabanda e Toccata. Het lijkt wel alsof hij het instrument zelf kon bespelen, want hij laat de harp met een ongelooflijk gemak op zijn meest natuurlijke manier klinken, zonder hierbij technische uitdagingen uit de weg te gaan, en steeds trouw aan zijn eigen stijl.

De sterkte van Rota's muzikale taal is die van de eenvoud, waarin toch dikwijls een innerlijk contrast schuilgaat. Hij kan met de grootste ongedwongenheid een lichte, frivole melodie ook melancholisch doen klinken, aan feestgedruis een zwaarmoedig karakter meegeven, of een ouderwetse melodie in een vingerknip nieuw leven inblazen. Het gebeurt allemaal met een overweldigend eerlijke spontaniteit, zodat hij de toeschouwer direct weet te raken, alsof je een film zonder beelden bekijkt, maar toch meteen mee bent met het verhaal.

Dit is ook hoe Nino Rota wenste herinnerd te worden: doorheen pure emoties, voorzien van een vleugje nostalgie, optimisme, en een gezonde portie humor. Wat is er mooier dan een publiek in een oprecht emotioneel verhaal mee te nemen, en het een moment van pure blijdschap te bezorgen? Voor mij is dat zijn belangrijkste muzikale boodschap, die ik heel graag met het publiek wil delen.

– Anneleen Lenaerts

Brussels Philharmonic is een instelling van de Vlaamse Gemeenschap.

- www.brusselsphilharmonic.be
- facebook.com/brusselsphilharmonic
- twitter.com/brusselsphil
- youtube.com/brusselsphilharmonic
- [@brusselsphilharmonic](https://instagram.com/brusselsphilharmonic)